Archive of SID

الاءنسان الكامل و خليفه الله الاعظم و قطب العالم، هو الحقيقه المحمديه

•ابوالحسن مخزن موسوی
جامعه الشهيد بهشتی

خلاصه

بما أن الانسان الكامل هو خليفـه الله و قطـب العـالم، و هـو باعتبـار الـذات واحـد، إن جميـع مـشايخ العرفـان ذهبـوا الـى أن هـذه الحقيقه الواحد ليست آلا الحقيقه المحمديه (ص)، و لها شؤون منها:

الاول: هی المظهر لاسم الله الاعظم

الثانی: هی العله الغائيه و سبب ايجاد العالم و بقائه

الثالث: هی القطب (ای قطب الاقطاب) لعالم الكون

الرابع: نبوتها و خلافتها ازليه

فلذلک هو (محمـد (ص)) خليفـه الله الاعظـم، و جميـع الانبيـاء نوابـه و خلفـاؤه و هـم بتبعيتـه يـدعون الخلـق الـى الحـق و عنـد انقطاع النبوه، تظهر الولايه من باطن النبوه، و انتقلـت القطبيـه الـى الاوليـاء مطلقـاً، فلايـزال فـی هـذه المرتبـه واحـد مـنهم قـائم فی هذا المقام، الى أن يختتم بظهور خاتم الاولياء و هو الخاتم للولايه المطلقه.

الكلمات الرئيسه: الاءنسان الكامل، خليفه الله الاعظم، قطب العالم، الحقيقه المحمديه.

Perfect Man, Caliph of Allah and Axis of the Universe is the Mohammadan Truth

Abolhassan Makhzan Mousavi, Ph.D.
Instructor, Department of Arabic Language and Literature
Shahid Beheshti University

Abstract

Since the perfect man is the caliph of Allah and the Axis of the universe, and he, in respect to himself is unique, therefore all the Moslem mystics adhere to this agreed that this unique Axis is the same Mohammadan truth itself which is the manifestation of Allah's greatest name and the cause of the existence and the continuity of the universe. So on this very basis he is the greatest caliph of Allah and all the prophets are his successors and their prophecy and caliphate tenure are the very tenure of his prophecy and caliphate. The intrinsic side of this truth is the sanctity that becomes advent after the

• الدكتوراه من الجامعه الاسلاميه في لبنان، عضو الهيئه العلميه في قسم اللغه العربيه و آدابها، كليه الآداب و العلوم الانسانيه، Dr_Mousavi_sa@yahoo.com

www.SID.ir

Archive of SID

end of the prophecy, and the pivotal state successively transfers from a saint to the other until it reaches to the advance of the last saint, who is the seal of the absolute sanctity.
Keywords: Allah, Mohammadan, truth, prophecy, sanctity.

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

نظراً إلی أن الانسان الکامل هو خلیفه الله و القطب (ای قطب الاقطاب) و هو باعتبار الذات واحد، إن جمیع مشایخ العرفان ذهبوا إلی أن هذهالحقیقه الواحده لیست إلا الحقیقه المحمدیه (ص)، و هی المظهر لاسم الله الاعظم، و هی سبب ایجاد العالم و بقائه، و جمیع الأنبیاء و الأولیاء فی کل عصر (قبلها و بعدها) نوابها و خلفاءها.

و یؤکد ابن عربی علی هذه الحقیقه و یقول:

«و اما القطب الواحد فهو روح محمد (ص) و هو المُمِدّ لجمیع الأنبیاء و الرسل سلام الله علیهم اجمعین و الاقطاب من حین نشأه الاءنسان إلی یوم القیامه، قیل له (ص) متی کنت نبیاً؟ فقال صلی الله علیه و سلم و آدم بین الماء و الطین» (ابن عربی، الفتوحات المکیه: ۱۵۱).

و هو یقول أیضاً: «و لهذه الروح المحمدیّه مظاهر فی العالم، اکمل مظهره فی قطب الزمان... (ابن عربی، الفتوحات المکیه: ۱۵۱).

و من المعلوم انّ ابن عربی یعتقد بأن هذه الحقیقه هو اول الموجود فی العالم و لها اسماء مختلفه کما یقول:

«فاول موجود یسمی العقل و یسمی الروح الکلی و یسمی القلم و یسمی العدل و یسمی العرش و یسمی الحق المخلوق و یسمی الحقیقه المحمدیه و یسمی روح الارواح و یسمی الامام المبین ...» (ابن عربی ۱۳۷۰).

و یصرّح عبد الکریم الجیلانی بهذا المعنی و یقول:

«الاءنسان الکامل و انه محمد (صلی الله علیه و سلم) و انه مقابل للحق و الخلق و الباقون من الانبیاء و الاولیاء و الکمّل ملحقون به لحوق الکامل بالاکمل و منتسبون الیه انتساب الفاضل الی الافضل ...» (الجیلانی ۱۹۴۹: ۴۴).

و یقول الحسین بن منصور الحلاج فی وصف الحقیقه المحمدیه:

«انوار النبوه من نوره برزت و انوارهم من نوره ظهرت، و لیس فی الانوار نور أنور و أظهر و أقدم من القدم، سوی نور صاحب الکرم، لأنه کان قبل الامم ... و هو سید البریه الذی اسمه احمد و نعته أوحد، و أمره اوکد و ذاته أوجد، و صفته أسجد، و همته أفرد ...» (الحلاج ۱۹۱۳: ۱۱).

شؤون الحقیقه المحمدیه

و للحقیقه المحمدیه شؤون مختلفه أتناولها و أتناول آراء مشایخ العرفان فیها بالبحث کما یلی:

۱ـ الحقیقه المحمدیه هیالمظهر لاسم الله الاعظم

یقول القیصری:

www.SID.ir

Archive of SID

«ان الحقیقه المحمدیه صوره الجامع الالهی و هو ربها و منه الفیض و الاستمداد علی جمیع الاسماء» (القیصری ۱۴۱۶: ۱۰۳).

و قال الشیخ محمد اللاهیجی:

"... الحقیقه المحمدیه هی الصوره لاسم الله الکلی و مربوبه الجامع، و الله ربه، و کما یصل الفیض والمدد من الله إلی جمیع الاسماء الکلیه و الجزئیه، یصل الفیض و المدد کذلک من الحقیقه المحمدیه إلی جمیع الموجودات الاخری."[۱]

و أشار الی هذا المعنی فخر الدین العراقی أیضاً فی اشعاره بالفارسیه علی لسان محمد (ص):

انی وان کنت من اولاد آدم صوره الا اننی علی ای حال ارفعه منزله

ظهوری کظهور الشمس فی السماء فلاتتعجب اذا صارت ذرات الکائنات مظهراً لی

و بی ظهرت الصفات الازلیه، فانظرنی لاننی انا مرآه الذاه "الاٴلهیه"

و فی الجمله، ان ذاتی مظهر جمیع الاسماء بل انا هو الاسم الاعظم فی‌الحقیقه ان انت امعنت النظر.[۲]

و یقول الحکیم السبزواری (السبزواری ۱۳۶۰: ۳۶۰):

«الحقیقه المحمدیه هی الرحمه الواسعه و الفیض المقدس و النور الاعظم و الظهور الاتم لله تعالی کما قال: «من رآنی فقد رأی الحق».

و صرح الامام روح الله الخمینی (الامام الخمینی ۱۳۶۰: ۵۲) بهذا المعنی و قال:

«هذه الخلافه، هی روح الخلافه المحمدیه، و ربها و اصلها و مبدئها، منها بدأ اصل الخلافه العوالم کلها، بل اصل الخلافه و الخلیفه و المستخلف الیه، و هذه ظهرت تمام الظهور فی حضره اسم الله الاعظم، رب الحقیقه المطلقه المحمدیه، اصل الحقایق الکلیه الاٴلهیه... فهی اصل الخلافه، و الخلافه ظهورها بل هی الظاهر فی هذه الحضره لاتحاد الظاهر و المظهر وخاتم الانبیاء (ص) هو خلیفه الله الاعظم و جمیع الانبیاء خلفاؤه».

و کما ذکرنا سابقاً: ان اسم الله هو مقام جمیع الاسماء و الصفات و یشمل جمیع الاسماء، و بما أنّه جامع لجمیع الاسماء، یتجلی فی جمیع الاسماء، لذلک کانت الاسماء هی صوره الاسم الاعظم و ظهوره، و هذا الاسم باطنها، فمن ظهور هذا الاسم ظهرت جمیع الاسماء، و حقیقه الاٴنسان الکامل، التی هی مظهر تام لجمیع الاسماء و الصفات الاٴلهیه، لاجرم هی المظهر لهذا الاسم الاعظم. فحقیقه الاٴنسان

---

۱. «... و حقیقت محمدي صورت و مربوب اسم کلي جامع الله است، و الله رب او، و چنانچه از الله فیض و امداد به جمیع اسماي کلیه و جزویه مي‌رسد، از حقیقت محمدي نیز فیض و امداد به جمیع موجودات دیگر مي‌رسد» (اللاهیجی ۱۳۳۷: ۳۳۲).

۲. گفتا به صورت ار چه ز اولاد آدمم — از روي مرتبت به همه حال برترم

خورشید آسمان ظهورم عجب مدار — ذرات کاینات اگر گشت مظهرم

اوصاف لایزال ز من گشت آشکار — بنگر به من که آینه ذات داورم

في الجمله مظهر همه اسماست ذات من — بل اسم اعظمم به حقیقت چو بنگري

www.SID.ir

Archive of SID

الکامل (ای الحقیقه المحمدیه) عین الاسم الاعظم، لاتحاد الظاهر و المظهر فی الوجود و تغایرهما فی العقل.

۲ـ الحقیقه المحمدیه هی العله الغائیه، و سبب ایجاد العالم و بقائه

و یقول الشیخ الاکبر بهذا المعنی: «فانه به ینظر الحق إلی خلقه فیرحمهم» (ابن عربی، فصوص الحکم: ۵۰).

و فی شرح هذا القول، یقول القیصری:

«تعلیل لقوله: فانه للحق بمنزله انسان العین من العین و اشاره إلی الکامل و هو سبب ایجاد العالم و بقاء کمالاتها ازلاً و أبداً دنیا و آخره. و ذلک اما فی العالم؛ فلان الحق تعالی کما تجلی لذاته بذاته و شاهد جمیع صفاته و کمالاته فی ذاته، و اراد ان یشاهدها فی حقیقه تکون له کالمراه، کما ذکره فی اول الفص، اوجد الحقیقه المحمدیه التی هی حقیقه هذا النوع الانسانی فی الحضره العلمیه، فوجدت حقائق العالم کلها بوجودها وجوداً اجمالیاً لاشتمالها علیها من حیث مضاهاتها للمرتبه الاٴلهیه الجامعه للاسماء کلها، ثم اوجدها فیها وجوداً تفصیلیاً، فصارت اعیاناً ثابته کما تقرّرموضعه. و اما فی العین بحسب وجوداتهم، فلانه جعل الوجود الخارجی مطابقاً للوجود العلمی، بایجاد العقل الاول الذی هو النور المحمدی المعبر عنه به «اول ما خلق الله نوری» اولاً، ثم غیره من الوجودات التی تضمّنها العقل الاول، و علمها ثانیاً. و اما بحسب کمالاتهم؛ فلانه جعل قلب الاٴنسان الکامل مرآه للتجلیات الذاتیه او الاسمائیه لیتجلی له اولاً، ثم بواسطته تَجَلّی للعالم، کانعکاس النور من المرآه المقابله للشعاع إلی مایقابلها. فاعیانهم العلم و العین و کمالاتهم انما حصلت بواسطه الاٴنسان الکامل.

و أیضاً: لما کان الاٴنسان مقصوداً اوّلیّاً، و وجوده الخارجیّ یستدعی وجود حقائق العالم، اوجد اجزاء العالم اولاً لیوجد الاٴنسان آخراً، لذالک جاء فی الخبر: «لولاک لما خلقت الافلاک»، و هذا الشهود الازلی و الایجاد العلمی و العینی عباره عن النظر الیهم، و افاضه الرحمه الرحمانیه المجمله، و الرحیمیه المفصّله علیهم» (القیصری ۱۴۱۶: ۱۷۵ـ۱۷۴).

جدیر بالذکر ان شرح الخوارزمی علی الجمله المذکوره لابن عربی، یوافق الشرح المذکور للقیصری (الخوارزمی ۱۳۶۸: ۶۸ـ۶۷).

و فی النسبهٔ بین العین الثابت للانسان الکامل، و بما أنّه مظهر لاسم الله الاعظم، و بین سایرالاعیان، یقول الامام‌الخمینی (رحمه الله علیه)؛

«اعلم ان النسبه بین العین الثابته للانسان الکامل و بین سایر الاعیان فی الحضره الاعیان کالنسبه بین اسم الله الاعظم و مقام الالوهیه و حضره الواحدیه والجمع، فکما انه بجهه غیبته لایظهر فی مرآه و لایتعیّنُ بتعیّن، و بجههٔ اخری یظهر فی جمیع المراتب الاسمائیه و ینعکس شعاع نوره فی مرائیها، و ظهور سایر الاسماء تبع ظهوره، کذلک العین الثابته للانسان الکامل بجهته الجمعیه الاجمالیه المنتسبه

www.SID.ir

Archive of SID

إلی حضره الجمعیه لایظهر فی صور الاعیان فهو بهذه الجهه غیب، و بجهته الاخری ظاهر فی صور الاعیان فی کلٍّ بحسب استعداده و مقامه و صفاء مرآته و کدورته» (الامام الخمینی ۱۳۶۹: ۶۶).

و یقول ابن عربی فی مبدئیه خلقه النبی (ص) و سببیّته لایجاد العالم:

«لانّه اکمل موجود فی هذا النوع الانسانی و لهذا بُدیء به الامر و خُتِمَ، فکان نبیاً و آدم بین الماء والطین ثم کانت بنشأته العنصریه خاتم النبیین» (ابن عربی، فصوص الحکم: ۲۱۴).

و یصرح بهذا المعنی ابن الفارض فی شعره علی لسان محمد (ص) و یقول:

و انی و ان کنت من آدم صوره فلی منه معنیً شاهدٌ بأبوّتی

و حول مبدئیه الحقیقه المحمدیه و علیّتها الغائیه لایجاد العالم، یقول الحکیم الحاج الملا هادی السبزواری فی شعره بالفارسیه أیضاً:

انت فی رأس الخلائق و هم الاتباع ـ انت غایه الخلق و هم طفیلیون (و خلقتهم بسببک)[۳]

و هو یقول فی شرح هذا البیت: «قالوا: نحن الاخرون السابقون: هم الاخرون من حیث انهم غایات لایجاد العالم بحسب الطول، و هم السابقون من حیث ان العله الغائیه سابقه فی العلم لانها اول الفکر و آخر العمل. و من هنا خوطب الخاتم (ص) بخطاب «لولاک لما خلقت الافلاک» (السبزواری ۱۳۶۰: ۲۴۴).

و فی هذا المعنی اعنی، انّ خاتم الانبیاء هو العله الغائیه و الثمره لشجره الخلقه، یقول الشیخ نجم‌الدین الرازی: «... ان خاتم الانبیاء (ص)، بذره شجره الخلیقه و ثمرتها ایضاً و الانبیاء اغصان تلک الشجره و اوراقها. و تنموا الاغصان و الاوراق قبل نمو الثمر فاذا عقدت الثمره و اکتملت نضجها، لم ینبت بعدها غصن ولاورق، فالثمره هی خاتم الکل و الختم یکتمل بها.»[۴]

و یصرح ابن الفارض فی شعره عن لسان محمد (ص) بانّه (ص) العله الغائیه لایجاد العالم حیث یقول:

و لولای لم یوجد و جود، و لم یکن شهود، و لم تُعَهد عهود بذمه

و یقول الشارح سعیدالدین الفرغانی فی شرحها:

«و لولای، و لولا حقیقتی انّنی المرآه لتجلی الذات الاحدیه، ما ظهر وجود و ما وجد شهود و لا علم ...»

و هذا البیت ترجمه القول الذی روی عن النبی (ص) بان الحق قال له: «لولاک لما خلقت الکون»

و أیضاً لولای، لم یوجد عهد کعهد «الست بربکم»، لان تحقق هذا العهد یتعلق بمبدئیه الحقیقه المحمدیه...» (الفرغانی ۱۳۵۸: ۵۴۵).

---

۳. سر خیل تویی و جمله خیلاند مقصود تویی همه طفیلند (السبزواري ۱۳۶۰).

۴. خواجه هم تخم شجره آفرینش بود، هم ثمره آن شجره و انبیاء شاخ و برگ آن شجره بودند، شاخ و برگ چندان بیرون آید که ثمره بیرون نیامده باشد، چون ثمره بیرون آمد و به کمال خود رسید دیگر هیچ شاخ و برگي بیرون نیاید، ثمره خاتم جمله باشد و ختم بر او بود (الرازي ۱۳۶۹: ۱۳۷).

www.SID.ir

Archive of SID

و قال جلال‌الدین المولوی فی هذا المعنی[۵]:

اذا کنت العالم الاصغر صوره فانت العالم الاکبر معنی

ذلک الغصن فی الظاهر اصل الثمر و هو فی الباطن لاجلها وجد

لولا الرغبه بالثمر اکان الفلاح یغرس الشجره ؟

معنی ذلک ان الشجره ولدت من الثمره و انه کانت هی الوالده فی الظاهر

لهذا قال المصطفی (ص) ان آدم و الانبیاء هم خلفائی و تحت لوایی

و نتیجه ذلک قال (صلی الله علیه و آله) و هو ذوالفنون،"مز نحن الاخرون السابقون"

فاذا کنت قد ولدت من آدم ظاهرانا فی الحقیقه جد بنی البشر

اذا ولد الاب معنویاً منی کما ان الشجره فی المعنی بنت الثمره

۳ـ الحقیقه المحمدیه هی القطب (ای قطب الاقطاب،) لعالم الکون

ان الانسان الکامل هو محمد (ص)، او بعباره اخری، الحقیقه المحمدیه، و لکن هذه الحقیقه، قطب یدور فی فلکه دائماً کل طالب للکمال، فلا یزال یدور إلی ان یتحقق بالصفات المحمدیه ...

و ان قطب الاقطاب، هو الحقیقه المحمدیه، لانه القطب الذی تدور علیه حقائق الاقطاب کلها، من حیث انه مصدر کل شیء و منبع کل علم، و هو المفیض و الممد لکل الاقطاب ... (الحکیم ۱۹۸۱: ۹۹۰)

کما قال القیصری: ان القطب الذی علیه مدار احکام العالم، و هو مرکز دائره الوجود من الازل إلی الابد واحد باعتبار حکم الوحده و هو الحقیقه المحمدیه (ص) و باعتبار حکم الکثره متعدد. و قبل انقطاع النبوه قد یکون القائم بالمرتبه القطبیه نبیاً ظاهراً کإبراهیم (صلوات الله علیه) و قد یکون ولیاً خفیاً کالخضر فی زمان موسی علیهما السلام قبل تحققه بالمقام القطبیه، و عند انقطاع النبوه اعنی نبوه التشریع باتمام دایرتها و ظهور الولایه من الباطن، انتقلت القطبیه الی الاولیاء مطلقاً، فلایزال فی هذه المرتبه واحد منهم قائم فی هذا المقام، لینحفظ به هذا الترتیب و النظام قال سبحانه:

(و لِکُلِ قَومٍ هاد) (۵۴/۱۵) و (وَ اِنْ مِنْ امّه الا خَلا فیها نَذیر) (۲۴/۳۵) کما قال فی النبی:

(اِنْ انت الا نَذیر) الی ان یختتم بظهور خاتم الاولیاء و هو الخاتم للولایه المطلقه و اذا کملت هذه الدائره وجب قیام الساعه باقتضاء الاسم الباطن ... (القیصری ۱۴۱۶: ۱۰۵)

و یصرح بهذا المعنی ابن الفارض فی شعره علی لسان محمد (ص) أیضاً و یقول:

---

۵. پس به صورت عالم اصغر تویی — پس به معنی عالم اکبر تویی
ظاهر آن شاخ اصل میوه است — باطناً بهر ثمر شد شاخ هست
گر نبودی میل و امید ثمر — کی نشاندی باغبان بیخ شجر؟
پس به معنی آن شجر از میوه زاد — گر به صورت از شجر بودش ولاد
مصطفی زین گفت کآدم و انبیاء — خلف من باشند در زیر لوا
بهر این فرموده است آن ذوفنون — رمز نحن الاخرون السابقون
گر به صورت من زآدم زاده ام — من به معنی جد جد افتاده ام
پس ز من زایید در معنی پدر — پس ز میوه زاد در معنی شجر
(المولوی ۱۳۷۱: ۶۵۲-۶۵۱).

www.SID.ir

Archive of SID

فبی دارت الافلاک فاعجب لقطبها المحیط بها، و القطب مرکز نقطه (الفرغانی ۱۳۵۸: ۴۱۳)

۴ ـ نبوه الحقیقه المحمدیه و خلافتها ازلیه

کما ظهرت مبدئیه الحقیقه المحمدیه و تقدمها التکوینی، نظراً الی قوله (ص) و الی آراء جمیع مشایخ العرفان، یبدو ان نبوه الحقیقه المحمدیه. ازلیه أیضاً، یعنی نبوته (ص) مقدمه علی نبوه جمیع الانبیاء أیضاً، و هو صاحب النبوه المطلقه، و کانت نبوه جمیع الانبیاء نبوته و دعوتهم دعوته.

کما یصرح بهذا ابن عربی و یقول:

«... فاخبر انه صاحب النبوه قبل وجود الانبیاء الذین هم نوّابه فی هذه الدنیا.» (ابن عربی، الفتوحات المکیه: ۱۴۳)

و هو یقول أیضاً: «و اعلم ان محمداً (علیه‌الصلاه‌والسلام) هو الذی اعطی جمیع الانبیاء و الرسل مقاماتهم فی جمیع الارواح حتی بعث بجسمه (صلی الله علیه‌وسلم) و تبعناه» (ابن عربی ۱۳۶۷: ۱۷ـ۱۶) و هو أیضاً فی استفاضه جمیع الانبیاء عنه (ص) یقول:

«... فکل نبی من لدن آدم إلی آخر نبی ما منهم احد یاخذ الامن مشکاه خاتم النبین، وان تأخر وجود طینته، فانه بحقیقته موجود، و هو قوله (صلی الله علیه‌وسلم)؛ «کنت نبیاً وآدم بین الماء و الطین، و غیره من الانبیاء، ما کان نبیاً الاحین بعث» (ابن عربی، فصوص الحکم: ۶۴ـ۶۳).

و یقول القیصری فی شرح قوله:

«انما اعاد ما ذکره لیبیّن انه، و ان تأخر وجود طینته، فانه موجود بحقیقته فی عالم الارواح، و هو نبی قبل ان یوجد، و یبعث للرساله إلی الامه، لانه قطب الاقطاب کلها، ازلاً و أبداً و غیره من الانبیاء لیست لهم النبوه الا حین البعثه، لانه (علیه السلام) هو المقصود من الکون، و هو الموجود اولاً فی العلم، و بتفصیل ماتشتمل علیه مرتبته، حصلت اعیان العالم فیه، و أیضاً اعیان الانبیاء بحسب استعداداتهم، و ان کانوا طالبین اظهار النبوه فیهم، لکنهم لم یظهروا مع انوار الحقیقه المحمدیه، کاختفاء الکواکب و انوارها عند طلوع الشمس و نورها، فلما تحققوا فی مقام الطبیعه الجسمیه و ظلمه اللیالی العنصریه، ظهر بانوارهم المختصه، کظهور القمر و الکواکب فی اللیل المظلم» (القیصری ۱۴۱۶: ۲۴۹ـ۲۴۸).

و فی هذا المعنی یقول الشیخ الاکبر أیضاً:

«ان کانت حکمته فردیه لانه اکمل موجود فی هذا النوع الانسانی و لهذا بُدیء به الامر و خُتِمَ، فکان نبیاً و آدم بین الماء و الطین. ثم کانت بنشأته العنصریه خاتم النبیین» (ابن عربی، فصوص الحکم: ۲۱۴).

و یؤکد ابن الفارض فی شعره أیضاً علی انّ کل نبی یدعو به (صلی الله علیه و آله) قومه إلی الحق، و یقول:

و ما منهم الاو قد کان داعیاً به قومه للحق، عن تبعیه

www.SID.ir

Archive of SID

ما من احد من الانبياء و الرسل الا يدعو به (صلى‌الله عليه‌وسلم) قومه لاتباعه (صلى‌الله عليه و سلم) لانه الداعى الحقيقى، من الازل إلى الابد، استناداً الى مقوله «كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين» اى بين العلم والصوره الطّينيه الآدميه ... و كما قال تعالى: (و ما اَرْسَلْناكَ الا كافّةً للناسِ) (۲۸/۳۴) و فى كافّه الناس يدخل المتقدمون و المتأخرون من الناس، اذاً جميع الانبياء و الرسل نوابه و خلفاؤه (ص)، و هم بتبعيته يدعون الخلق إلى الحق.[۶]

و يصرّح ابن الفارض أيضاً بهذا المعنى فى بيان آخَر فى شعره و يقول:

و كلهم عن سبق معناى، دايرٌ بدائرتى، او وارد من شريعتى

و يقول الفرغانى فى شرحه:

«و جميع الانبياء و الرسل و حقيقه مقاماتهم تدور حول دائره حقيقتى، لان معنى حقيقتى سابق على معانى حقائقهم، ... و كلهم قائمون بى و يدورون حول دائره حقيقتى أو يردون شريعه حقيقتى و يرتوون منها و شريعتهم اجزاء و جزئيه لشريعتى الكليه.[۷]

و قال جلال الدين المولوى:

اسم احمد مجموع اسماء الانبياء لأنه اذا وصلنا الى الماء فى العد نكون و تجاوزنا التسعين[۸]

و صرّح الشيخ الشبسترى فى شعره بالفارسيه و الشيخ شمس‌الدين محمد اللاهيجى، فى شرحه أيضاً بان الانبياء (و الاولياء) مظاهر خاتم الانبياء (ص) فى العالم حيث يقول: ان نورالنبى الخاتم (ص)، و هو الشمس العظمى، يتجلى مره فى آدم ومره فى موسى، يعنى يتجلّى فى اقمار الانبياء.[۹]

قال الشيخ محمد اللاهيجى فى شرح هذا البيت:[۱۰]

---

۶ . "و هيچكس از اين انبياء و رسل نبود الا اينكه دعوت كننده بود به سرايت اثر جمعيت مصطفي صلي‌الله عليه و سلم، در او مر قوم خويش را به سوي حق مطلق از سر تبعيت او صلي‌الله عليه و سلم، زيرا كه داعي حقيقي من الازل الي الابد، او بود به حكم «كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين» و يقول سعيدالدين الفرغانى فى شرح هذا البيت:
"أي بين العلم و الصورة الطينية و الاُدمية... كما قال الله تعالي: (و ما ارسلناك الا كافة للناس) و در كافه ناس متقدمان و متأخران داخل بودند، پس ايشان نواب و خلفاي او بوده باشند كه به تبعيت او خلق را به حق دعوت كردند" (الفرغاني ۱۳۵۸: ۵۲۵ـ۵۲۴).

۷. "جمله اين انبياء و اهل دعوت و حقائق مقامات ايشان دايرند گرد دايره حقيقت من از راه آن سكه معني و حقيقت من بر حقايق معاني ايشان در اصل سابق بوده ... و همه به من ثابت، و دايرند گرد دايره حقيقت من يا واردند و آب خورنده از مشرب شريعت حقيقت اين جمعيت حقيقي من، و شريعت ايشان، اجزا و تفاصيل جزئي شريعت كلي من است" (الفرغاني ۱۳۵۸: ۵۳۷).

۸. نام احمد جمله نام انبياء است چون كه صد آمد نود هم پيش ماست (المولوي ۱۳۷۱: ۵).

۹. بود نور نبي خورشيد اعظم گه از موسي پديد و گه ز آدم

۱۰. «چون اول تعيني كه از لاتعين متعين شد روح اعظم و عقل كل بود كه عبارت از نور محمدي است ـ عليه السلام ـ كه «اول ما خلق الله نوري» و خليفه حق و امام مطلق و مقصود كاينات آن نور است كه «لولاك لما خلقت

www.SID.ir

Archive of SID

و بما أنّ النور المحمدی(ص) کان اول تعیّن فی العالم (کما قال: اول ما خلق الله نوری)، و هذا النور هو خلیفه الحق و الامام المطلق و المقصود من الکون (کما قال الله تعالی: «لولاک لما خلقت الافلاک») و فالحقیقه المحمدیه هی الصوره لاسم الله الجامع، و کان الله ربها، و کما یصل الفیض و المدد من الله إلی جمیع الاسماء الکلیه و الجزئیه، و کذلک یصل الفیض و المدد من الحقیقه المحمدیه إلی جمیع الکون... و ان نور وجوده هو الشمس العظمی، لانّ نور وجود مراتب العالم، جزئیه و کلیه تستفاد من عین شمسه، و هذا النور یتجلّی فی ذوات جمیع الکُمّل من الانبیاء و الاولیاء.

و اشار الشبستری، بهذا المعنی ببیان اخر فی شعره بالفارسیه أیضاً:

نبوت را ظهور از آدم آمد　　کمالش در وجود خاتم آمد

یعنی: ظهرت النبوه من آدم و اکتملت بوجود خاتم الانبیاء.

و یقول الشیخ شمس‌الدین محمد اللاهیجی، فی شرحه:[11]

اعلم ان النبوه هی الانباء و الاخبار بالتبلیغ و کانت کدائره تتشکل من نقاط وجود الانبیاء (علیهم السلام)، لان«منهم من قصصنا علیک و منهم من لم نقصص» (سوره المؤمن: ۷۸) بما ان وجود آدم فی هذه الدائره للنبوه کالنقطه الاولی لها، قال (الشاعر المذکور):

«نبوت را ظهور از آدم آمد»؛ یعنی ان آدم هو اول مظهر لحقیقه النبوه، و کل من الانبیاء فی هذه الدائره کان مظهر صفه من الصفات الکمالیه لحقیقه النبوه، و تکمل اجزاء دائره النبوه بالنقطه الاخیره

الافلاك» و حقيقت محمدي، صورت و مربوب اسم كلي جامع الله است و الله رب او، و چنانچه از الله فيض و امداد به جميع اسماي كليه و جزويه مي‌رسد از حقيقت محمدي نيز فيض و امداد به جميع موجودات ديگر مي‌رسد... پس هر آينه نور وجود آن حضرت مانند خورشيد اعظم باشد چه انوار وجود عالم مستفاد از چشمه خورشيد اوست و ذوات جميع كاملان از انبياء و اولياء، مظاهر انوار كمال آن حضرت باشد» (اللاهيجی ۱۳۳۷: ۳۳۲).

۱۱. «بدانكه نبوت كه بمعني اخبار و انباي با تبليغ است، مثال خط مستدير است كه از نقاط وجودات انبياء ـ عليهم السلام ـ كه (مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ) (۷۸/٤۰) به هم آمده ... و در اين دايره نبوت، چون نقطه اول وجود «آدم» است شاعر فرمود كه «نبوت را ظهور از آدم آمد» يعني چون حقيقت نبوت را مظهر اول «آدم» بود، هر آينه مبدأ و مطلع نور ظهور صفات كمال، نبوت آن حضرت باشد و هر يكي از انبياء كه در اين دايره واقعند، مظهر صفتي از صفات كمال حقيقت نبوتند، و تكامل اجزاي دايره نبوت، به نقطه اخيره است كه وجود شريف حضرت ختم محمدي باشد ـ عليه السلام ـ و به سبب آخريت، مظهر جميع صفات كمال اين دايره، آن حضرت است پس هر آينه كمال نبوت در وجود خاتم الانبياء به ظهور پيوسته باشد، و به اعتبار علت غائيه، آن حضرت مقدم به علم و مؤخر به عمل است كه «نحن الآخرون السابقون» و به حسب اين جامعيت است كه مقصود ايجاد اولين و آخرين وجود اشرف آن حضرت واقع است». (اللاهيجی ۱۳۳۷: ۳۱٤ـ۳۱۳).

www.SID.ir

Archive of SID

یعنی وجود الشریف لحضره خاتم النبیین (ص)، و هو بسبب آخریّته کان المظهر لجمیع الصفات الکمالیه لهذه الدائره، اذاً ظهر کمال النبوه فی وجود خاتم الانبیاء (ص).

و بما أنّه العله الغائیه، کان مقدماً فی العلم و مؤخراً فی العمل لان «نحن الاخرون السابقون»، و هو بحسب هذه الجامعیه کان المقصود لایجاد الاولین والآخرین.

و یصرح بهذا المعنی الامام روح الله الخمینی أیضاً و یقول:

«و کما ان الاسماء المحیطه حاکمه علی الاسماء التی تحت حیطتها و قاهره علیها، و کل اسم کانت جامعیته و حیطته اکثر، کان حکمه اشمل و محکومه اکثر، إلی ان ینتهی الامر إلی الاسم الاعظم الذی یکون محیطاً علی الاسماء کلها ازلاً و أبداً و لم یکن حکمه مخصوصاً باسم او اسماء، کذلک الامر فی المظاهر طابق النعل بالنعل، فان العالم نقشه ما فی الاسماء الاٴلهیه و العلم الربوبی، فسعه دائره الخلافه و النبوه و ضیقها فی عالم الملک حسب احاطه الاسماء الحاکمه علی صاحبها و شارعها و هذا سر اختلاف الانبیاء (علیهم‌الصلاه والسلام) فی الخلافه و النبوه الی ان ینتهی الامر إلی مظهرالاسم الجامع الاعظم الالهی، فتکون خلافته باقیه دائمه محیطه ازلیه ابدیه حاکمه علی سایر النبوات والخلافات کما ان الامر فی المظاهر کذلک، فدوره نبوات الانبیاء (علیهم السلام) دوره نبوته و خلافته، و هم مظاهر ذاته الشریفه، و خلافاتهم مظاهر خلافته المحیطه و هو (صلی الله علیه وآله) خلیفه الله الاعظم و سایرالانبیاء (علیهم‌السلام) خلیفته و دعوتهم فی الحقیقه دعوه الیه، و إلی نبوته، و آدم و من دونه تحت لوائه، فمن اول ظهور الملک الی انقضائه و انقهاره تحت سطوح نور الواحد القهار، دورهٔ خلافته الظاهره فی الملک» (الامام الخمینی ۱۳۶۰: ۱۹۴).

www.SID.ir

Archive of SID

فهرس المصادر و المراجع

ابن عربی، محیی‌الدین. دون تاریخ. *فصوص الحکم*. بیروت: دارالکتاب العربی.

ابن عربی، محیی‌الدین. دون تاریخ. *الفتوحات المکیه*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

ابن عربی، محیی‌الدین. ۱۳۷۰. *کتاب المسائل*. طهران.

ابن عربی، محیی‌الدین. ۱۳۶۷. *رساله الانوار*. حیدرآباد.

الجیلانی، عبدالکریم. ۱۹۴۹. *الانسان الکامل فی معرفه الاواخر و الاوائل*. القاهره: مکتبه محمد علی صبیح.

الحلاج، حسین بن منصور. ۱۹۱۳. *کتاب الطواسین*. پاریس.

الحکیم، سعاد. ۱۹۸۱. *المعجم الصوفی*. بیروت: مؤسسه دندره.

الامام الخمینی، روح الله. ۱۳۶۰. *مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه*. طهران: پیام آزادی.

الخوارزمی، حسین‌بن‌علی. ۱۳۶۸. *شرح فصوص‌الحکم*. طهران: نشر مولی.

الرازی، نجم‌الدین. ۱۳۶۹. *مرصاد العباد*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

السبزواری، الملا هادی. ۱۳۶۰. *مجموعه رسائل*. طهران: انجمن حکمت و فلسفه ایران.

الفرغانی، سعیدالدین. ۱۳۵۸. *مشارق الدراری*. مشهد: جامعه فردوسی.

القیصری، داود. ۱۴۱۶. *مطلع خصوص الکلم فی معانی فصوص الحکم*. طهران: انوار الهدی.

اللاهیجی، شمس‌الدین محمد. ۱۳۳۷. *مفاتیح الاعجار*. طهران: مکتبه محمودی.

المولوی، جلال‌الدین محمد. ۱۳۷۱. *مثنوی معنوی*. طهران: مؤسسه امیرکبیر.

www.SID.ir